

Žena – majka i odgajateljica

Dragica PLASAJ

»U onaj čas pristupite učenicima k Isusu govoreći: Tko je, dakle, najveći u kraljevstvu nebeskom? Tada pozva Isus dijete, postavi ga među njih i reče: Zaista vam kažem: ako se ne obratite i ne budete kao djeca, nećete ući u kraljevstvo nebesko. *Koji se, dakle, ponizi kao ovo dijete, onaj je najveći u kraljevstvu nebeskom.*

Tko primi jedno takvo dijete u moje ime, mene prima. A tko sablazni jednoga od ovih malenih, koji vjeruju u mene, bolje bi mu bilo da mu se objesi mlinski kamen o vratu njegovu i da potone u dubine morske.«

Isus se, dakle, izjasnio: »Pustite djecu i ne zabranjujte im dolaziti k meni, jer je njihovo kraljevstvo nebesko.«

– A kako odrasli ljudi prilaze djetetu, tom najdivnijem biću svega stvorenoga svijeta?

– Kako roditelji doživljavaju to malo biće čija je ljubav iskrena, srce bezazleno, a duša nesebična?

– Kako majka postupa s tim »glasnikom pobjede života nad smrću«? Brani li odlučno pravo djeteta na rođenje, na život,...? Da li ona ima »plemeniti utjecaj« u njegovu razvoju i sazrijevanju? Štiti li ga od bezbrojnih pogibelji koje vrebaju na njegovu dušu i tijelo? Je li uvijek uza nj kad mu zatreba? A treba mu često, vrlo često, pogotovo onda kada je dijete neće, ne može ili zaboravi tražiti. Pjesnik D. Sudeta kaže ovako u posljednjoj kitici pjesme »Dijete«:

*Htjelo je dijete
da se potuži, da se izjada,
ali toliko je toga bilo
da je zaboravilo!*

Roditelji bi trebalo da prihvate dijete kao znak i dar Božje ljubavi i zato uvijek valja imati na umu da je dijete, da su djeca Božja i naša.

Zašto se nuda treba toliko bojati odgoja djece? Bog će učiniti ono što mi ne uspijemo. U knjizi *Roditelji veliki graditelji* piše: »Stoga se nemojmo nikako osloniti samo na svoje sile, nego podignimo pogled, svoj i svoje djece, prema nebu i molimo za pomoć odozgo. Utecimo se velikoj odgojiteljici, Kristovoj Majci, da uz Njezinu pomoć uzmognemo za svoju djecu učiniti ono što je ona učinila za svoga sina Isusa.«

Svojem dijelu odgoja roditelji trebaju da pristupe *požrtvovno i s ljubavlju* u namjeri da u djeci probude i učvrste vjeru i ljubav prema Bogu, prema bližnjemu i prema sebi samom.

Djecu treba od početka poticati da zavole ono što je plemenito, što je dobro. Moramo im dopustiti i da upoznaju što je zlo, ali i reći im da se protiv njega bore. Poučit ćemo ih da se život sastoji od časova radosti, pobjede i uspjeha, ali i od žalosti, poraza i neuspjeha.

A što znači *požrtvovno i s ljubavlju* odgajati djecu? Vjerojatno bi mnogi od nas na to pitanje bili spremni odrecitirati nekoliko uopćenih rečenica, npr: »Roditelji su dužni stvoriti povoljno obiteljsko ozračje, jer je to presudno u odgoju djece. Najvažnija pretpostavka za zdravi i prirodni razvoj djeteta je sređen i stalozen život.« Konačno, i psihologija je potvrdila da je svim asocijalnim odraslim osobama u doba djetinjstva manjkala prava obiteljska sredina, da je obitelj bila bez jednog roditelja ili da je obiteljsko ozračje bilo ispunjeno sukobima.

Nameće se zaključak: čovjek rođenjem nije potpuno završen – on je *budući čovjek*. Da bi to postao, mora se *roditi i živjeti u ljubavi*. Ako ne živi u oračju ljubavi, tada mu je oduzeta šansa da se normalno razvija i dozrijeva.

A tko je odgovoran za to *toplo obiteljsko ozračje*? *Mislim, žena!* Bez mekoće i topline ženskoga bića bilo bi nesnosno živjeti u obitelji. Žena kreira domaći, intimni život – narod kaže: *toplo obiteljsko gnijezdo*. Žena *instinktom* svoje duše i *oštrinom* svojega oka predviđa i uočava bezbroj »sitnica« koje ulaze u dnevni život svake obitelji te ih nenametljivo i samozatajno pokušava riješiti – onako usput – prije nego što postanu problem.

Kakva je žena kao *majka i odgajateljica*?

Kada se kod odraslog čovjeka uoči neka devijacija u ponašanju, onda će okolina najčešće to ovako komentirati: »Nije čudo što je takav (takva). Nedostajala je majka i njezina ljubav u djetinjstvu. Majka ga (ju) je zanemarivala, napustila, bila teško bolesna i nesposobna za odgoj ili je prerano umrla.«

Majka je, dakle, najčešće *odgovorna i kriva*, ali i *zaslužna* za dobar i loš odgoj.

Malo je onih koji će ženi i majci oprostiti što se premalo bavi djetetom i tako griješi u odgoju, a to opravdava službenom prezaposlenošću. U današnje vrijeme najčešće su oba roditelja zaposlena, djeca borave u jaslicama, vrtiću, školi ili imaju izvanškolske aktivnosti i jedva je moguće da se tijekom dana, pa makar i nakratko, nađu zajedno. Dodala bih k tome da medicinsko osoblje radi nedjeljom i praznikom, u smjenama i dežurstvima. Tada vrijeme zajedničkog obiteljskog okupljanja postaje prava rijetkost. I mogu vam reći da me kao liječnicu u devetnaest godina rada, nikada nitko od muških kolega nije bio voljan zamijeniti zato što sam žena i majka.

A da li se u *obitelji* ženi uvažava to što je sa svojom manjom fizičkom

kondicijom izdržala sve napore u službi kao i muškarci? To nije *feminističko pitanje, već pitanje o savjesti.*

Još uvijek nisam odgovorila na to kako žena—majka pristupa odgoju djece. Reći ću — vrlo jednostavno — *s ljubavlju!* Ali tako postupa i otac! Koja je, dakle, razlika?

PRISTUP DJETETU U PRVOM RAZDOBLJU NJEGOVA ŽIVOTA

Podimo redom. U prvom razdoblju djetetova života u *prvoj* je godini majčina uloga nezamjenljiva. Ona se svojim urođenim instinktom materinstva brine o svemu što se tiče djeteta, sve razumije i sve opravdava. I zato će se ona naći uz dijete u prva četiri mjeseca njegovog života kada ono dugo i neutješivo plače zbog svojih dječjih kolika (od toga ne pate sva djeca). Tada će ga svi odbaciti kao malog tiranina, jedino će majka do krajnjih granica svoje izdržljivosti danonoćno biti uz dijete. Jedna mi je majka povjerila ovo: »Očekivala sam razumijevanje i pomoć, ali suprug mi je već toliko izživiran da umjesto toga ljubomorno predbacuje kako ga zanemarujem zbog djeteta. Naravno, nije to mislio ozbiljno, ali ipak me boli što je već zbog prvih teškoća izgubio strpljenje.«

U ovom drastičnom primjeru lijepo se vidi različitost odnosa *majka—dijete* od svih drugih odnosa i veza.

Prirodno je i nije posebna majčina zasluga što ona u početku djetetu predstavlja sav njegov svijet, što na njegovu licu izaziva prvi smiješak i što u njezinome naručju nalazi najveću sigurnost. Iz tog naručja dijete kao iz sigurnog zaklona promatra svijet oko sebe. Pokušaj odvajanja od majčinog naručja dijete se opire svim svojim bićem. Taj strah od odvajanja najviše je izražen u osmom mjesecu života. Posebnu opasnost u to vrijeme predstavlja ostavljanje djeteta u bolnici. Tako istrgnuto iz svojega doma osjeća da su ga napustila sva draga bića koja je dosada vidalo oko sebe, pa i majka. Može se razviti pravi sindrom hospitalizma, koji se karakterizira najprije *neutješnim plačem* i vriskom djeteta koje se želi vratiti svojim, zatim prestaje plakati i *miri se* sa svojim stanjem odvojenosti i konačno ulazi u treću fazu — *povlači se* u svoj svijet ravnodušnosti. Ako ga u toj fazi posjete roditelji, ono im se ne veseli, već ih odbacuje kao neprijatelje jer su ga ostavili u nepoznatoj okolini. Vrlo osjetljiva djeca mogu ostate u toj fazi i definitivno ući u autizam.

Majka se mora čuvati da u prvoj godini života djeteta ne pretjera u svojoj skrbi. Potrebno je razlikovati opravdane potrebe djeteta od njegovih prvih malih hirova. Dijete koje je u svojoj prvoj godini od majke previše razmaženo, teško kasnije može shvatiti da svijet nije stvoren samo za nj, pa tu realnost doživljava kao frustraciju i razočaranje. Obično se teško socijalizira.

U *drugoj* godini života djeteta majka je ta koja ga može najbezbolnije riješiti njegove *egocentričnosti*. Dijete tada želi biti u središtu pažnje i ne bira način da to postigne. Može oponašati starije, histerično plakati i bacati

se na pod. Tim se načinom ponašanja koristi i kada želi nešto dobiti na silu. Mnogi se tada nađu blizu i izigravaju dobronamjernog savjetnika.

Majka koja dobro poznaje svoje dijete postupit će na dva načina:

Prvo, ignorirat će dijete i njegovo ponašanje i ono će nakon nekoliko neuspješnih pokušaja ucjene ili svraćanja pažnje na sebe samo odustati.

Drugo, mirno i blago će djetetu svratiti pozornost na nekoga ili nešto u blizini. Epizodu će završiti s nekom pohvalom djeteta.

Majka će tada dijete čuvati i od svih fizičkih opasnosti koje vrebaju na tog malog istraživača koji svagdje ide i sve dira.

A vjera: majka će ga voditi u crkvu, učit će ga pokloniti se Isusu, sklopiti ručice na molitvu i prekrižiti se.

U trećoj godini susrećemo se s dječjom *neposlušnošću i prkosom*. Sve ukućane to jako iritira. Očevi najčešće, vrlo sujetni na svoj muški autoritet, žele tu fiziološku pojavu neposlušnosti i prkosa slomiti fizičkom kaznom, pa makar i simboličnom. Npr. povući za uho, kosicu, ...

Majčin način rješavanja tog problema trebao bi biti *izbjegavanje mogućnosti* izražavanja dječje neposlušnosti. Zapovijedanje djetetu zamijenit će *motivacijom*. Npr. umjesto »Donesi mi naočale!« reći će »Možeš li mi donijeti naočale?«. Nakon obavljenog posla dobro ga je pohvaliti: »Pa ti to već možeš.« Dijete će umjesto da bude sve prkosnije, postajati sve sigurnije u svoje sposobnosti.

U četvrtoj godini opet *nesigurnost i strah*. Npr. od mraka. Majka je tada u velikoj opasnosti od toga da neprestano dežura uz dijete, kako bi se ono osjećalo sigurno i zaštićeno. Počinje ga čak i uspavljivati. To može rezultirati patološkim vezanjem djeteta za majku. Dijete će cijeli život sigurnost i podršku tražiti u majci, a svoje dvojbe i strahove neće ni pokušati samostalno rješavati.

Dakle, »ljubav prevelike majčine zaštite«, naoko bezazlene, može postati zapreka u osamostaljivanju i dozrijevanju djeteta. Ako se dijete boji samo zaspati u mraku, mogu mu se ostaviti otvorena vrata od sobe ili svjetlo u hodniku. Tako ono ima osjećaj sigurnosti jer ostaje u zvučnom dodiru s ostalima u stanu. U petoj godini nas će dijete dovesti na rub strpljenja svojim stalnim *zašto i kako*. Dodala bih da svi smiju izgubiti strpljenje – samo majka ne. Potrebno je da veliki dio vremena provode uz dijete, da mu priča, čita i objašnjava pročitano. Tako, neizravno, dijete samo slaže mozaik svojih spoznaja, pa način učenja i spoznavanja s pomoću izravnih pitanja kako i zašto? nije potreban. Dakako, tim ćemo se načinom poučavanja koristiti i za vjersku pouku.

Kada majka s djetetom u njegovoj šestoj godini odlazi u park i na igralište, dobro je da sa sobom ne ponese ni knjigu, ni časopis, ni ručni rad. Najbolje će iskoristiti vrijeme provedeno s djetetom, ako se ona s njime igra ili ako se dijete nađe u skupini s drugom djecom da pokuša uskladiti njihove igre.

Kroz takvu igru dijete neprimjetno prestaje biti individualist i upotpunjuje sliku o različitosti spolova i različitosti pojmova »moje« i »tvoje«.

Naime, u toj je dobi te različitosti dijete već počelo spoznavati. Dotada mu je sve bilo »moje« i »mi«, bez obzira na spol.

Željela bih taj pojednostaljeni opis pristupa majke dječjoj *egocentričnosti* u predškolskoj dobi završiti s nekoliko misli ili poruka.

1. Majka mora uvijek imati na umu da dijete odgaja za Boga, za druge ljude, za njega samog. U njezinoj investiciji ljubavi i žrtve za dijete nikada ne smije biti kalkulacije – nikada ne bi smjela misliti da dijete odgaja za sebe.

2. Odgajati dijete za Boga i ljude razumijeva mnogo toga što može približiti djetetu prvu i drugu zapovijed ljubavi u njegovu predškolskom uzrastu (molitva, nesebičnost,...).

3. U rastapanju osnovne značajke predškolskog uzrasta egocentrizma – treba bezbolno, najčešće koristeći se igrom dijete učiti da prihvaća principe socijalizacije.

Na prvom razdoblju života djeteta zadržala sam se duže jer o tome dobu uvelike ovisi kakva će biti odrasla osoba.

Ako u to vrijeme doživi majku kao svog prvog neprijatelja, prestrogu, hladnu ili možda čak okrutnu, bit će mu to gorko iskustvo – proživjet će veliku životnu krizu. Može se tada dijete povući u sebe, zatvoriti u svoj svijet, braniti se osamljenošću od ljudske hladnoće. Dijete postaje nepovjerljivo prema okolini zbog doživljenog razočaranja od majke koja mu je trebala biti prvi izvor ljubavi i sigurnosti.

PRISTUP DJETETU ŠKOLSKE DOBI

Školsko doba traje od 7. do 12. godine. U to vrijeme dijete premješta *autoritet* od roditelja na učitelja. U dječju dušu kao u vosak utiskuju se sada utjecaji škole, vjeronauka, grupe – okoline, vanjskog svijeta. Majka bi tada trebala biti vrlo pronicljiva da upozori dijete na opasnosti lošeg društva, loše knjige, filma, TV-emisija i da potekne dijete na dobar izbor. Otac bi trebao da je u tome samo podržava. Ako on pokuša to riješiti, onda to obično izgleda ovako: »Tvoj prijatelj je loš, ne uči, psuje, ne ide u crkvu, a ni knjiga koju čitaš nije baš za tebe, ...« Takav pristup potiče dijete na licemjerno ponašanje i nepovjerenje, čemu je i inače sklono od tada do 14. godine. Uz licemjerje i laž, u to se vrijeme još susrećemo s dječjim tvrdoglavim forsiranjem lošeg ponašanja, neučenja, pušenja, psovanja, potkradanja...

U odgoju je to važno znati i ne praviti dramu od toga, nego *polako oprezno i bez svjedoka to razotkrivati* i djecu samo *savjetovati*, a ne *kritizirati*. Kritiku u toj dobi vrlo teško podnose. Na nju reagiraju prkosno još lošijim ponašanjem i postaju posve »gluhi« za kritiku.

Kada djeca poslije 12. godine krenu u pubertet, majku doživljavaju kao staromodnu. Otac je više na cijeni, ali majka zadržava prednost u povjerenju.

PRISTUP DJETETU U PUBERTETU

Treće razdoblje razvoja djece – tj. pubertet i adolescencija, šire uzevši traju od 12. do 20. godine – stavlja roditelje i djecu u nov odnos. Roditelji preuzimaju ulogu starijih i iskusnijih *prijatelja*. Oštrina autoriteta ublažuje se međusobnim povjerenjem. Roditelji postaju uzor supruga, oca i zeta odnosno žene, majke i snahe.

Majka bi trebala da daje prve pouke o spolnosti i majčinstvu. Dječak bi prve pouke o spolnosti i očinstvu trebao dobiti od oca. Ali tu očevi često zakažu, pa majka preuzima brigu za pouku i kćeri i sina.

Znaju se djeca tobože opirati toj pouci, pa ih je potrebno pravilno motivirati da nas slušaju. Važno je za pouku izabrati pravo vrijeme, pravu mjeru i način koji dijete na određenom uzrastu razumije.

Ako znamo da je *ljubav* najsigurniji put do mladenačke duše, onda bi majku trebalo stalno susretati na tom putu. Rekli bismo: Djeca se na putu ljubavi stalno moraju »spoticati« upravo o majku. U trećem razdoblju razvoja djeteta, gdje ima mnogo kriza i problema, majka bi djeci trebala biti najbolja prijateljica.

U to se vrijeme događa toliko zgoda i nezgoda pa majka može povremeno osjetiti da nije dorasla rješavanju problema svoje djece – u njezino vrijeme ti su se problemi drukčije rješavali.

Ali majka će se brzo sabrati i snaći. Ima ona tajno oružje: *instinktivni osjećaj, intuiciju*.

A kada taj instinkt ili intuiciju obavije majčinskom ljubavlju, može *bez problema rješavati sve probleme*, koje možda razumskim razmišljanjem i zaključivanjem ne bi riješila.

Dakle, majka će s djecom često razgovarati u »četiri oka«, i savjetovati ih, predlagati im, ali i opominjati i upozoravati. O mladenačkoj ljubavi treba razgovarati otvoreno, ali obvezno treba da upozna djecu s »idealnim kršćanskim načelima odnosa između mladića i djevojke.« Sve povjerene izjave i zatražene savjete svoje djece treba diskretno čuvati.

Katkad će se djeca opirati stajalištima svoje majke, ali će ipak sve savjetovano zadržati i u *odlučnom času* prema savjetu postupiti. Kroz vrijeme puberteta i adolescencije djeca postaju fizički, psihički, moralno i religiozno zrela. U pubertetu još ni savjest djeteta nije zrela, pa dijete ne može za svoje ponašanje osjećati potpunu odgovornost. Zatvorenost čovjeka u svoju osamu tada je veća nego bilo kada prije i poslije u životu.

U fizičkom smislu u pubertetu se počinju javljati prve vanjske spolne osobine dječaka i djevočica. Nagon za uživanjem, pogotovo seksualni, postaje snažan zbog jakog utjecaja hormona.

U 15. ili 16. godini djeca doživljavaju svoje »životno otkriće« – otkriće drugoga ili druge. Tada sve podređuju zaljubljenosti, kojom u pubertetu i adolescenciji iskazuju vjeru u drugog, hrabrost za rizik povjerenja u druge, želju da poklone i prime ljubav i da osjete prve strasti.

Takvo mladenačko vrenje trebalo bi proći svako psihički i fizički zdravo dijete.

U moralnom smislu, djeca najviše dozrijevaju u dugim razmišljanjima u svojoj osami. Tada se javljaju prve velike vjerske sumnje – sumnja u Boga i u čovjeka. Mladom se čovjeku čini da se nalazi u klopci brojnih zakona i da se neprestano o njih spotiče. Osjeća da je sve predodređeno, pa i ljudska sudbina. Muče ga pitanja: Ima li Boga?, Da li ima smisla živjeti?, Je li potrebno sebe poklanjati drugima?, Da li prihvatiti drugoga kao dar? Ono što može pozitivno utjecati na proživljavanje i izlazak iz tih sumnji i kriza jest doživljaj velike sreće u mladenačkoj ljubavi. Ljubav pomaže da sumnje ne postanu kobne. Zato bih poručila majkama koje u to vrijeme ljubomorno čuvaju svoju djecu da im ne *oduzimaju priliku za ljubav* da ne govore svojim sinovima kako su sve djevojke lukave i pokvarene, a kćerima kako su mladići zavodnici i prevaranti. Tim upozorenjima bude odbojnost djece prema suprotnom spolu i tako kidaju posljednju nit izlaska iz krize i sumnji.

Nakon doživljaja međusobne ljubavi dvoje mladih kao da se pjačava i ljubav prema roditeljima, prema drugim ljudima i prema Bogu. Krize i sumnje se polako tope, a život ponovno dobiva smisao.

Religiozna zrelost se samo nadovezuje na moralnu zrelost.

ZAKLJUČAK

Na životnom putu razvoja i dozrijevanja djeca pokušavaju postati u svakom pogledu neovisna o svojim roditeljima. Samo materijalnu podršku od roditelja smatraju svojim pravom, a roditeljskom dužnošću, pa se za nju čak i bore.

Želja za neovisnošću često uzrokuje sukobe između generacija. U obitelji napetost i kriza. Roditelji postaju zabrinuti, sebi predbacuju odgojne pogreške. Ponašanje svoje djece ne mogu shvatiti. Djeca prestaju razgovarati s roditeljima, unaprijed znajući da neće biti shvaćena.

To se događa roditeljima koji misle da o odgoju djece znaju sve, mnogo su o tome čitali, pohađali mnoge tečajeve i predavanja o toj temi. Pri tom ne primjećuju da se kroz sva pitanja i predavanja provlače iste uopćene misli, u kojima nema ničeg konkretnog. Kaže se: »Dječja je psiha složena. Odgoj je težak. Roditelji rade velike pogreške u odgoju.« Preporučuje se da se pri »većim problemima s djecom« roditelji posvjetuju s psihologom, pedagogom, svećenikom. Ali obično nitko mnogo ne pomogne.

Psiholog ponašanje djeteta obilježi kao loše, pa makar se često radi samo o fiziološkoj varijaciji ponašanja u kriznom razdoblju. Za takvo loše ponašanje djeteta, najčešće okrivi roditelje.

Pedagog. U nekoj našoj crkvi na tribini predavao je jedan vrhunski pedagog, i doktor znanosti, profesor na filozofskom fakultetu. Na kraju predavanja u raspravi postavila sam konkretno pitanje i tražila stručan odgovor. A odgovor je bio: »Tim dijelom pedagogije ja se ne bavim.« Komentar nije potreban.

Svećenik. Obratila sam se i njemu u jednoj prilici kad sam imala problem sa svojim djetetom u pubertetu. Odgovorio mi je: »Neko vrijeme bit ću zauzet organizacijom tečajeva za obitelji. Javite mi se ili ću se vama javiti kada to završim.« Ja mu se više nisam javljala, a i svećenik je zaboravio na naš obiteljski problem.

A *otac*, kada nastanu problemi u odgoju djece i kada prosudi da se djeca ne ponašaju u skladu s njegovim očekivanjem, sklon je primijeniti zabranu, neumoljivu zapovijed, ukinuti nužnu financijsku podršku djetetu, možda će ga ponižavati, pa i fizički kazniti. Takvim načinom može još uvijek potvrditi svoju nadmoćnost nad djetetom i demonstrirati svoj »autoritet«.

Što bi se sada dogodilo s djetetom da tu nema majke i njene ljubavi? Vidimo je tada na *brisanom prostru života* samu sa svojim djetetom, ostavljenu od svih. To je česta životna stvarnost.

Tada se majka najprije postavlja kao posrednica između oca i djece. Kao gromobran pokušava neutralizirati sve obiteljske napetosti. Djecu, koja i sama pomalo uviđaju svoje pogreške, nastoji utješiti. Ako im se dogodila pogreška moralne prirode, mnogi se tada nađu da ih vrijeđaju, ponižavaju i odbacuju. Majka neka ih hrabri. Trebalo bi da ih pouči da se snaga za ustrajnost u dobru i snaga za odbacivanje zla crpe iz kršćanskoga života, vjeri i pouzdanja u Boga.

Svi pak koji mogu pomoći roditeljima u odgoju djece, neka to i učine.

A roditeljima želim staviti u svijest još ove riječi, možda i kao odgovor na pitanje »što smo pogriješili«:

»*Htio sam blizinu, a dobio sam bočicu. Htio sam roditelje, a dobio sam igračke... Htio sam ljubav, a dobio sam moralku. Htio sam poziv, a dobio sam posao. Htio sam sreću, a dobio sam novac... Htio sam smisao, a dobio sam karijeru. Htio sam živjeti...*«

LITERATURA

- S. BELAJ, *Bez oca i majke...* Salezijanski provincijalat, Zagreb 1979.
 J. GUSIĆ, *Roditelji veliki graditelji* – Riječ roditeljima kako će odgojiti svoju djecu, Zagreb 1975.
 J. HEINZMANN, *Tvoj je poziv ljubiti* – Priprava za brak i bračni savjetnik, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1984.
 E. KISHON, *Kod kuće je najgore...* – *Obiteljske priče*, Znanje, Zagreb 1986.
 M. KOŠIČEK, *Antiroditelji*, Svjetlost, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1986.
 S. LUCARINI, *Obitelj, zajednica ljubavi*, Ž. u. Portorož, Zagreb 1988.
 Ch. MAVES, *Odgovorite odmah*, HKD Sv. Ćirila i Metoda, Đakovo – Zagreb 1985.
 A. VUKASOVIĆ, *Odgoj za humane odnose i odgovorno roditeljstvo*, »Zagreb« – RO za grafičku djelatnost Samobor, Zagreb 1984.
 J. WEISSGERBER, *Osnovni zakon svemira*, Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove, Zagreb 1972.
 J. WEISSGERBER, *Ljubav u obitelji – Zadatak i radost*, FTI, Zagreb 1974.
 U *SLUŽBI ŽIVOTA* – Problematika suvremene kršćanske obitelji, Nadbiskupsko bogoslovsko sjemenište u Zagrebu, Sekcija za studij obitelji, Zagreb 1973.

WOMAN AS MOTHER AND CHILD RAISER

Dragica Plasaj

Summary

The author discusses the role of woman as a mother in the rearing of children and offers suggestions in the following chapters: "The Approach to the Child in the First Period of Life", "The Approach to the Child During the School Years", and "The Approach to the Child During Adolescence".